

науки, котра обстоювала тотожність методів дослідження природи та суспільства і розглядала соціокультурну реальність за аналогією з реальністю природи, були В. Дільтей та Е. Гуссерль. На їхню думку, позитивістський ідеал об'єктивності наукового знання не підходить для соціогуманітарних наук, оскільки ті принципово відрізняються за своїм предметом від природознавства. Крім того, в соціогуманітарних науках предмет пізнання не протистоїть як річ суб'єктові пізнання. Тому, згідно з В. Дільтеєм, тут потрібен інший, ніж у природознавстві, дослідницький метод, а саме – метод розуміння, який передбачає духовний зв'язок між дослідником і тим, що він досліджує» [8, с. 57].

Соціальна наука регулярно вдається до послуг методу розуміння. За допомогою цього методу й інструментарію вона «інтерпретує вже проінтерпретовану дійсність. Тому її категорії є «реконструкцією» категорій, якими люди послуговуються в повсякденному житті» [8, с. 61]. Так звана розуміюча філософія в модифікації В. Дільтея та М. Шелера трансформувала досягнення духовних сутностей суспільного життя на різновид мистецтва. Цей метод передбачає «розуміюче вживання в ситуацію». Він стверджував: недостатньо знати історію людей – необхідно залучити ще й механізм вчуття у їхній внутрішній світ, у смаки та звички, у манери та стиль поведінки. Лише в такий спосіб формується людина як суб'єкт культури, а відтак – і адекватне уявлення про людину такого змістовного і цивілізаційного рівня.

Список використаних джерел

1. Ахиезер А. С. *Философские основы социокультурной теории и методологии* // *Вопросы философии*. – 2000. – №9. – С.29–45.
2. Берлин И. *Стремление к идеалу* // *Вопросы философии*. – 2000. – №5. – С.51–62.
3. Гирц К. *Интерпретация культур*: [пер. с англ.] / К. Гирц. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
4. Дейк ван Т. А. *Язык. Познание. Коммуникация* / Т. А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Дюше К. К теории социокритики, или Вариации вокруг одного зачина / К. Дюше // *Новое литературное обозрение*. – 1995. – №13. – С.120–126.
6. Засекіна Л. Категорія значення слова як характеристика інтелектуальної діяльності / Л. Засекіна // *Соціальна психологія*. – 2006. – №3. – С.134–138.
7. Микешина Л. А. *Ценностные ориентации субъекта и формы их отражения в научном знании* // *Философские науки*. – 1982. – №6. – С.52–62.
8. Степико М. Т. *Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи* (філософсько-методологічний аналіз). – К.: Основи, 1998. – 386 с.
9. Hagege C. *L'Homme de paroles*. – P.: Folio Essais–Fayard, 1985. – 406 p.

References

1. Ahiezer A. S. *Filosofskie osnovy sotsiokulturnoy teorii i metodologii* // *Voprosy filosofii*. – 2000. – №9. – S.29–45.
2. Berlin I. *Stremlenie k idealu* // *Voprosy filosofii*. – 2000. – №5. – S.51–62.
3. Girts K. *Interpretatsiya kultur*: [per. s angl.] / K. Girts. – M.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2004. – 560 s.
4. Deyk van T. A. *Yazyk. Poznanie. Kommunikatsiya* / T. A. van Deyk. – M.: Progress, 1989. – 312 s.
5. Dyushe K. K teorii sotsiokritiki, ili Variatsii vokrug odnogo zachina / K. Dyushe // *Novoe literaturnoe obozrenie*. – 1995. – №13. – S.120–126.
6. Zasekina L. *Kategoriya znachennya slova yak harakteristika intelektualnoyi diyalnosti* / L. Zasekina // *Sotsialna psihologiya*. – 2006. – №3. – S.134–138.
7. Mikeshina L. A. *Tsennostnye orientatsii subekta i formy ih otrazheniya v nauchnom znaniy* // *Filosofskie nauki*. – 1982. – №6. – S.52–62.

8. Stepiko M. T. *Buttya etnosu: vitoki, suchasnist, perspektivi* (filosofsko–metodologichniy analiz). – K.: Osнови, 1998. – 386 s.

9. Hagege C. *L'Homme de paroles*. – P.: Folio Essais–Fayard, 1985. – 406 p.

Kuzomenska L. G., graduate student, Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), lepan@ukr.net

The understanding as a socio-cultural phenomenon

The understanding occupies a special place in human life – it serves as a universal way for human exploration of the natural and social reality through self-knowledge and penetration into the inner world of another individual. This is a special form of knowledge and learning of the ultimate goal, which is the product of social and cultural practices.

Keywords: understanding, informative picture of the world, communicative space, causal relationships, worldview, livelihood, social and cultural reality.

Кузюменская Л. Г., аспирантка, Институт высшего образования НАПН Украины (Украина, Киев), lepan@ukr.net

Понимание как социокультурный феномен

Понимание занимает особое место в жизнедеятельности человека: оно служит универсальным способом освоения человеком окружающей природной и социальной действительности, методом самопознания и проникновения во внутренний мир другого индивида. Это особая форма познания и конечная цель познавательной деятельности, которая является продуктом социокультурных практик.

Ключевые слова: понимание, информационная картина мира, коммуникативное пространство, причинно-следственные связи, мировоззрение, жизнедеятельность, социокультурная реальность.

* * *

УДК 316.422

Гончарова О. О.,
аспірантка, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), hamisek@ukr.net

СЕЛЕКТОРНИЙ КОЛАПС УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СИСТЕМНА ПОМИЛКА ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розглянуто проблему нестабільності сучасного українського суспільства в умовах глобалізованої соціально-політичної реальності. Автор досліджує питання непослідовності державних реформ України з точки зору теорії складних дисипативних систем І. Р. Пригожина, зокрема, за допомогою аналізу таких елементів дисипативної системи, як її тезаурус, детектор та селектор, визначає причину того, чому трансформації сучасного українського суспільства відбуваються стрибкоподібно та непослідовно, не переходячи у стан флуктуації – стан стабільності і визначеності подальшого вектору розвитку системи до настання періоду наступного біфуркаційного пошуку варіантів майбутнього. Автор вводить поняття селекторного колапсу як специфічної системної помилки у самоорганізації українського суспільства, яка не дозволяє останньому подолати вищезазначену чергу політичних, економічних та соціальних потрясінь і при збереженні якої стабільний розвиток українського суспільства буде скоріше предметом соціального дива, ніж результатом планомерної політичної та державотворчої діяльності. У статті використані такі методи дослідження, як аналіз, дедукція, метод екстраполяції.

Ключові слова: українське суспільство, теорія дисипативних систем, біфуркація, флуктуація, тезаурус, детектор, селектор, селекторний колапс.

У сучасному науковому дискурсі, присвяченому проблемам глобалізації суспільних процесів, актуальним є поняття соціальних трансформацій за біфуркаційною моделлю. Згідно даної моделі, соціальна система є одним із видів самоорганізованих дисипативних систем, які реагують на зміни у зовнішньому середовищі виходом із своєї рівноваги і перебуванням у стані невизначеності свого подальшого розвитку – біфуркації – до тих пір, поки не вироблять новий принцип своєї організації, адекватний новим, вже зміненим зовнішнім умовам. Такий стан дисипативної системи здобув назву флуктуації. Постійна зміна флуктуацій і чергування їх із періодами біфуркацій є закономірним розвитком соціальних дисипативних

систем, в ході якого стабільні періоди їх функціонування чергуються із періодами невизначеності подальшого курсу розвитку. Проте у деяких особливих випадках дисипативна система не переходить на стадію своєї флуктуації і натомість зазнає хвилеподібних, часто хаотичних трансформацій – переходу від одного стану біфуркаційної невизначеності до іншого. Розвиток сучасного українського суспільства від моменту здобуття нашою державою незалежності знаменується станом перманентної нестабільності та невизначеності, в ході якого наявними є масові акції протесту, гучні політичні скандали та нелегітимна зміна правлячих політичних сил, що, у свою чергу, свідчить про стан укорінені біфуркації. Автор даної статті робить спробу проаналізувати розвиток сучасного українського суспільства з точки зору трансформаційних процесів у соціальних дисипативних системах і визначити базову причину стану хвилеподібної біфуркації українського суспільства XXI століття, а також причину того, чому на його зміну такий тривалий час не приходить стан флуктуації – період стабільного і визначеного політичного курсу.

Проблема розвитку дисипативних систем (у тому числі і соціальної системи як одного з її видів) детально досліджувалася соціальним фізиком І. Р. Пригожиним. Його концепцію розвитку складних дисипативних систем автор даної статті бере як основу аналізу українських соціальних трансформацій сучасності. Дану концепцію доробляли і осмислювали також такі дослідники, як В. П. Бранський, А. Н. Данілов, М. С. Ельчанинов, Л. В. Лескова та ін. В якості основи для аналізу особливостей сучасних вітчизняних соціальних трансформацій автор використав доробки таких українських вчених, як Н. В. Паніна, Є. І. Головаха, М. О. Шульга.

Мета статті – визначити імовірну причину закріплення стану перманентної нестабільності та невизначеності сучасного українського суспільства з точки зору теорії дисипативних систем І. Р. Пригожина. *Завдання статті* – проаналізувати закономірності розвитку сучасного українського суспільства з точки зору теорії розвитку складних дисипативних систем І. Р. Пригожина, розглянути особливості виникнення у ньому станів біфуркаційних перетворень, дослідити на основі попередньо зробленого аналізу причину хвилеподібних соціальних трансформацій сучасного українського суспільства, які не переходять у свій флуктуаційний стан.

Соціальні трансформації сучасного українського суспільства як унікальний історичний та політичний феномен породили собою низку причинно–наслідкових зв'язків, результатами яких є та соціально–економічна та політична реальність, яку ми переживаємо сьогодні. Соціальними філософами неодноразово робилися спроби проаналізувати закономірності розвитку соціальних систем задля того, щоб мати можливість прогнозування та наукового передбачення подій майбутнього, що розгортаються у них. У даній статті ми зробимо спробу проаналізувати закономірності розвитку сучасного українського суспільства з точки зору теорії складних дисипативних систем І. Р. Пригожина та знайти відповідь на питання: як з позиції теорії складних дисипативних систем можна пояснити стан перманентної нестабільності українського суспільства з часу отримання Україною статусу незалежної держави та чи довго зберігатиметься такий його стан.

Дисипативна система за І. Р. Пригожиним – це система, специфіка якої полягає в тому, що її існування підтримується постійним обміном із зовнішнім середовищем, речовиною чи енергією або усіма цими компонентами одночасно. Головною особливістю такої системи є той факт, що вона поєднує у своєму функціонуванні порядок та хаос, при цьому ці протилежні на перший погляд стани взаємообумовлюють один одного.

Дисипативна система, яка постійно знаходить у режимі балансування між зовнішнім хаосом та внутрішнім порядком (і навпаки), постійно прагне до збереження своєї рівноваги, до стану максимальної стійкості. Проте для забезпечення такого стану вона має узгодити три компоненти своїх складових: фактичний набір своїх елементів (тезаурус), характер взаємозв'язків і взаємодій між ними (детектор), принцип функціонування і взаємодії всіх елементів системи (селектор), який також називають принципом відбору можливих стратегій розвитку у дисипативній системі. Баланс тезаурусу, детектору та селектору дисипативної системи часто піддається змінам і стану невірноваженості, дисбалансу. Такий стан у розвитку дисипативної системи отримав назву «біфуркація» [9, с. 104].

За визначенням дослідника В. П. Бранського, біфуркація представляє собою нестійкий стан системи. При цьому різні біфуркації породжують різні види нестійкості. У свою чергу, різні типи внутрішніх взаємодій можуть бути пов'язані з різними критеріями стійкості. Тому принцип відбору (селектор) – це визначення того стану, в який система повинна перейти задля того, щоб вона стала за наявних умов максимально стійкою [1, с. 115]. За визначенням Л. В. Лескова, біфуркація – це порушення стійкості еволюційного режиму системи, яке призводить до виникнення після точки біфуркації квантового спектру альтернативних сценаріїв еволюції. Внаслідок втрати системою стійкості у зоні біфуркації фундаментальну роль відіграють випадкові фактори. Ця обставина має велике значення у процесах соціокультурної динаміки і призводить до нового, нелінійного розуміння співвідношення необхідності свободи та волі. У рамках нелінійного мислення свободу слід розуміти не як усвідомлену необхідність, а як можливість вибору серед віртуальних альтернатив, але одночасно і моральну відповідальність за цей вибір [4, с. 76].

Стан біфуркації у дисипативній системі не може тривати нескінченно довго і завершується переходом у флуктуацію, що представляє собою реалізацію однієї із біфуркаційних стратегій розвитку подій. При конкретній флуктуації у системі починають формуватися вже принципово нові тезаурус, детектор і селектор, які забезпечують стан максимальної стійкості системи за даних умов. Вони будуть продовжувати своє існування до тих пір, поки не з'являться нові фактори (зовнішні чи внутрішні), які виведуть систему із рівноваги і знову запустять процес пошуку альтернативних шляхів розвитку за допомогою біфуркаційного відбору. Таким чином, система перебуває у постійній динаміці, забезпечує своє оновлення і чутливо реагує на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища [5; 7; 9].

Суспільство як цілісне, складне і динамічне соціальне утворення розглядається І. Р. Пригожиним як один із видів дисипативних систем, оскільки йому притаманні усі вищезазначені особливості. Воно має

свій специфічний тезаурус, детектор та селектор [8, с. 112]. Так, соціальний тезаурус – багатоманіття можливих соціальних структур – створюється соціальними біфуркаціями, у ролі яких виступають періодично виникаючі у будь-яких суспільствах соціальні кризи. Соціальним детектором, у свою чергу, виступають боротьба чи взаємодія різноманітних або альтернативних соціальних ідеалів. Саме зіткнення цих ідеалів визначає те, яка саме із можливих структур соціального устрою буде обрана та реалізована у вигляді можливої флуктуації. Соціальним селектором виступає основний принцип боротьби чи взаємодії цих ідеалів, але у той же час результат соціального відбору (селектору) залежить не тільки від якісного, але й від кількісного співвідношення сил носіїв цих ідеалів. Тому результат відбору може бути цілком несподіваним для носіїв усіх ідеалів, оскільки він у загальному випадку визначається рівнодією всіх соціальних сил, що приймають участь у соціальному процесі, і може не відповідати жодному із первинних ідеалів [1, с. 117–118].

Отже, формування нових тезаурусів, детектору та селектору є необхідним компонентом трансформаційної розвитку соціальної дисипативної системи. За визначенням соціолога А. Н. Данілова, трансформаційні процеси у суспільстві – це поняття, яке виражає перехід до якісно нового стану організації суспільства, що здійснюється як наростання питомої ваги нерівнодійних та нелінійних відношень зі своїм оточенням. Взаємозалежні внутрішні зміни соціуму, сума яких у певний момент перевищує допустиму для даної системи межу напруги, змушують систему в цілому перейти поріг стійкості, і стає неможливим передбачити, в якому напрямку проходитиме подальший розвиток: чи стане стан системи хаотичним, чи вона перейде на новий, більш диференційований і більш складний рівень впорядкованості. Трансформаційні процеси в суспільстві передбачають заперечення вагомих елементів минулого і подолання їх, висунення нових цілей та ідеалів, визначення способів та засобів просування до них [6, с. 668].

Перейдемо до особливостей українських соціальних трансформацій. Однією з базових особливостей сучасних українських трансформацій є їх дихотомічна природа: з одного боку, наявним у них є тренд орієнтації на прозахідні зразки соціально-економічного та політичного розвитку, проте з іншого боку у них зберігаються і традиціоналістичні компоненти, пов'язані із орієнтацією на певні зразки із «радянського» минулого [10; 3, с. 199]. Така дихотомія є типовою для країн пострадянського простору і породжує проблему стабільності реформ і неперервності розвитку країни за один раз обраним курсом.

Непослідовність реформ у політичному курсі незалежної України, що завжди коливався між двома своєрідними «полюсами» – орієнтацією на співробітництво і партнерство із країнами СНД з одного боку і інтеграцію у ЄС з іншого боку – виявилась нищівною для різноманітних сфер життя українського народу. Можна сказати, що Україна, оформившись як нова суверенна держава, потрапила у вир трансформацій, які в результаті не призвели до стабілізації державної системи, а породили нові витки нестабільності та нелінійності. Згідно досліджень М. О. Шульги, правляча еліта України постійно метушилася між двома вищезазначеними

політичними курсами, що апріорно є антагоністичними за своєю природою і є значним предметом ідеологічного розколу у політичних орієнтаціях населення. Своєрідного «примирення» цих орієнтацій і спроби знайти дійсний «спільний знаменник» у питанні інтеграції української нації не відбулося, натомість характер українських реформ все більше набував фрагментарного виду внаслідок намагання задовольнити то першу, то другу політичну стратегію поперемінно. У результаті чи не єдиним показником стабільності у даних непослідовних реформах, які часто заперечували одна одну, стала стабільна недовіра населення України до діючої державної влади та державних інститутів, закріплений стан соціальної аномії, відчуття незахищеності і зневіри у суспільні ідеали пересічного українця [11, с. 185].

Ще одним вагомим фактором, який опосередковано спричинив такий стан українського суспільства, стала його так звана «інституційна гіперповноцінність». Це соціально-політичне явище полягало у згоді людей жити у такому інституційному просторі, де діють і старі, і нові інститути, що забезпечують своїм суперечливим існуванням наявність усіх необхідних для соціальної інтеграції та стабільності атрибутів інституційності [2, с. 44]. Іншими словами, у цей період співіснували прорадянські та прозахідні елементи державного управління, і внаслідок такої, на перший погляд, неможливої подвійності елементів, що заперечують один одного, усі суперечливі компоненти соціальної системи знайшли місце у новому державному просторі. Така стратегія закріпила мирний та ненасильницький характер української трансформації, проте у результаті вилілася у нову, чергову інституційну кризу.

Використовуючи розробки дослідника В. П. Бранського про особливості селекторного фактору у процесі трансформації дисипативних систем в контексті досліджень українських соціологів Є. І. Головахи, Н. В. Паніної та М. О. Шульги, можна зазначити що однією із особливостей українських суспільних трансформацій були слабкі *тезаурусна* і *детекторна* позиції і надзвичайно слабкий, приховуючий у собі політичний та ідеологічний конфлікт *селекторний фактор*, який власне і визначає можливість того, що суспільство як дисипативна система з часом перейде у стабільний флуктуаційний стан. Автор даної роботи вважає, що у даному контексті *тезаурусом* українського суспільства часів здобуття Україною незалежності виступав фактичний набір соціальних та державних інститутів, а також характер соціальних настроїв та установок, які були наявними в Україні після розпаду СРСР; *детектором* слугував характер взаємозалежності їх один від одного, *селектором* виступав загальний принцип функціонування елементів державної системи. При зміні зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають на систему, тезаурус, детектор та селектор повинні змінитися для того, щоб забезпечити флуктуаційну стабільність. В ідеальному своєму стані суспільство як вид дисипативної системи повинно самостійно «відчутти» і виробити нові сталі механізми свого функціонування виходячи з об'єктивних реалій мінливої дійсності. Українське суспільство ж часів становлення своєї незалежної держави у справі вироблення нового тезаурусу і детектору керувалося принципом неконфліктності, що передбачало створення нових і збереження старих державних інститутів, норм

і цінностей, створення нових і збереження старих взаємозв'язків між ними, що, у свою чергу, створило своєрідний «селекторний колапс»: неможливим стало вироблення *єдиного, простого і зрозумілого принципу* функціонування взаємовиключаючих елементів державної системи, що так чи інакше суперечили один одному і створювали додаткове конфліктне поле у попередньо неконфліктному соціумі.

Автор даної статті представляє схему дії селекторного колапсу, яка дозволяє наочно представити його своєрідну «системну помилку» у винайдені нового принципу функціонування соціальної дисипативної системи. За допомогою неї, зокрема, можна пояснити, чому в сучасному українському суспільстві не спрацьовують реформи закордонних зразків, орієнтовані на швидке впровадження у вітчизняних реаліях.

Схема дії соціальної системи 1

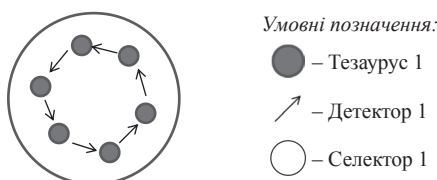

Схема дії соціальної системи 2

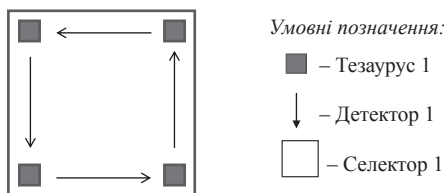
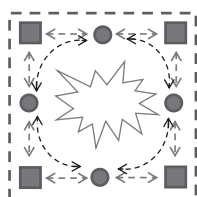

Схема дії селекторного колапсу соціальної системи

Умовні позначення:

- – Тезаурус 1
- – Тезаурус 2
- ←----→ – Латентний конфлікт на місці детекторних зв'язків 2
- ↔ – Зв'язки детектору 1
- ☀ – Підривні сили нестабільності селектору 1
- – Неєфективний селектор 2

Так, маємо дві орієнтовні схеми соціальних систем, перша з яких працює за «круговим» принципом, а друга – за «квадратним». У першому випадку і тезаурус, і детектор, і селектор соціальної системи представляють собою кола, які органічно вписуються один в одне; у другому випадку тезаурус, детектор і селектор представляють собою квадрати, які також ефективно комплектуються. У двох

даних випадках системи будуть ефективними. Проте якщо сумістити дві дані моделі таким чином, щоб у наявній системі мали місце і колоподібний, і квадратовидний тезаурус, то побачимо колапс їхньої взаємодії: вони не будуть здатні будувати між собою детекторні зв'язки, оскільки є антагоністичними по відношенню один до одного за своєю природою. Має місце «селекторний колапс» – неможливість виробити єдиний принцип взаємодії для колоподібного та квадратовидного тезаурусу внаслідок того, що між ними не виникають детекторні взаємозв'язки.

Автор вважає за потрібне зробити припущення, що так званий «селекторний колапс» України, породжений прихованим конфліктом у формуванні нових тезаурусу і детектору суспільства, мав місце з тієї причини, що правляча еліта України від самого початку свого становлення була керованою зовнішнім впливом оточуючих держав і у своїй діяльності керувалася не стільки інтересами українського суспільства, скільки власними матеріальними інтересами, що були тісно пов'язані із впливом інших країн та з іноземним капіталом [11, с. 243]; отже, українське суспільство практично від самого свого початку не було самоорганізованим, а зазнавало потужного латентного впливу інших самоорганізованих суспільств. Звідси, ми припускаємо, виникає сумнозвісне намагання правлячих еліт України не виробляти унікальні пролонговані стратегії розвитку держави, виходячи з її власних потреб та особливостей, а бажання «списати» вже готові сценарії розвитку у розвинутих суспільств, які на українських реаліях є неапробованими і все більше нагадують за своєю природою неякісні соціальні експерименти, аніж продумані державні програми.

Як логічне продовження цього стану, український «селекторний колапс» поглиблюється хвилеподібними трансформаціями – так званою флуктуаційною невизначеністю, яка часто приймає вигляд некерованого або приховано керованого хаосу. У політичній діяльності це проявляється у непослідовних і взаємовиключаючих одна одну реформах, які у результаті призводять до таких суспільних наслідків, які є гіршими, ніж попередній стан суспільства, заради зміни якого ці реформи де-факто і провалилися.

Також за допомогою попередньо зображеної схеми можливо побачити і такий феномен селекторного колапсу українського суспільства, як його інерційні механізми, що виступають своєрідними підводними рифами тих реформ і соціальних перетворень, які у ньому декларуються. Як бачимо, хоча колоподібні та квадратовидні тезауруси не вступають у детекторні взаємозв'язки, проте колоподібні тезауруси продовжують взаємодіяти «підпільно» за колоподібними детекторними зв'язками. Останні не відповідають новим вимогам зовнішнього середовища, яке, власне, і спричинило трансформаційний процес і перехід соціальної системи до стану біфуркаційного пошуку. У свою чергу, нові вимоги передбачають формування квадратовидного детектору та селекторного принципу, проте він не може сформуватися внаслідок присутності колоподібних елементів тезаурусу. Можна сказати, що більш налагоджений механізм колоподібного детектору приховує під собою підривні сили для квадратовидного селектору, який внаслідок потужної дії інерційних механізмів останнього втрачає необхідні передумови для свого виникнення та закріплення. Звідси маємо ситуацію,

коли огульне перенесення нових, антагоністичних попереднім елементів тезаурусу у соціальну систему виявляється за своїми наслідками нищівнішим реформаторським кроком, аніж збереження старого селекторного принципу, навіть якщо він не є актуальним для мінливих зовнішніх умов, оскільки віджили детекторні зв'язки демонструють більшу системну організацію, ніж зв'язки із привнесеними новими елементами. Таким чином, переписування і використання зразків успіху у державотворенні зарубіжних країн без їхнього детального, поступального і виваженого впровадження у вітчизняну соціальну дійсність є тим фактором, який унеможливає стабілізацію сучасного українського суспільства; більше того, згідно даної схеми, робить стабілізацію стану чинного українського суспільства феноменом скоріше соціального дива, ніж результату планомірної реформаторської діяльності.

Селекторний колапс в українських суспільних трансформаціях відбивається на різноманітних сферах суспільного життя, одними з яких є економічна, політична сфери, сфера освіти та науки, проблема зайнятості населення тощо. Постійно коливаючись між взаємовиключаючими селекторними принципами, українське суспільство зазнає не лише стагнації свого розвитку, але і помітних регресивних тенденцій, оскільки витрата соціальної енергії на впровадження реформ, які у скорому часі будуть скасованими, позначається на втраті цієї енергії для здобуття вагомих соціальних результатів, орієнтованих на пролонговане майбутнє. Неможливим виявляється досягнення вагомого результату у тому випадку, коли державні стратегії (соціальний детектор) постійно коливаються між антагоністичними елементами соціальної системи, не задовольняючи в цілому кожну з них. Таким чином, перед українським суспільством сьогодні постає актуальна проблема, що представляє собою своєрідне творче завдання – вироблення унікального вітчизняного тезаурусу, детектору та селектору, який би зміг адекватно відповідати на запити мінливого середовища і забезпечити стан флуктуації – стан хоча і не вічного, але тривалого порядку і визначеності, необхідний для досягнення вагомих позитивних результатів на загальнонаціональному рівні.

Висновок. Отже, можна резюмувати, що селекторний колапс українських соціальних трансформацій полягає у одночасному існуванні як колишньо діючих тезаурусних та детекторних елементів, так і новітніх компонентів тезаурусу і детектору сучасної реальності; при цьому важливим є те, що нові компоненти тезаурусу та детектору ще не виробили між собою сталих системних зв'язків, а старі тезаурусні та детекторні елементи продовжують взаємодіяти на основі інерційних механізмів, що гальмує розвиток системи загалом. На виникнення та розвиток взаємозв'язків між новими тезаурусними та детекторними елементами бракує соціальної енергії, яку відбирають дані інерційні механізми. Таким чином, віджиті елементи соціальної системи опиняються ефективнішими і більш взаємопов'язаними, ніж нові, хоча чинні зовнішні та внутрішні фактори, що спричинили соціальну трансформацію, більше їм не відповідають. Виходом із цього парадоксу, на думку автора даної статті, може послугувати планомірний, виважений шлях реформування чинної вітчизняної системи, без стрибкоподібних змін реформаторського курсу та огульних політичних рішень,

який би призвів до формування унікальних вітчизняних соціальних тезаурусу, детектору та селектору українського суспільства як базових координат його життєдіяльності на новому етапі його розвитку.

Список використаних джерел

1. Бранский В. П. Теоретические основания социальной синергетики / Бранский В. П. // Вопросы философии. – 2000. – №5. – С.112–129.
2. Головаха Е., Панина Н. Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: от «Перестройки» до «оранжевой революции» / Е. Головаха, Н. Панина // Социология: теории, методы, маркетинг. – 2006. – №3. – С.32–51.
3. Ельчанинов М. С. Социальная синергетика и катастрофы России в эпоху модерна / Ельчанинов М. С. – М.: КомКнига, 2005. – 240 с. (Синергетика в гуманитарных науках).
4. Лебедев С. А. Философия науки: Словарь основных терминов / Лебедев С. А. – М.: Академический Проект, 2004. – 320 с. (Серия «Gaudemus»).
5. Николис Г., Пригожин И. Р. Самоорганизация в неравновесных системах: От диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации / Г. Николис, И. Р. Пригожин. – М.: Мир, 1979. – 512 с.
6. Новейший социологический словарь / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. – Мн.: Книжный дом, 2010. – 1312 с.
7. Пригожин И. Р. Философия нестабильности / Пригожин И. Р. // Вопросы философии. – 1991. – №6. – С.46–52.
8. Пригожин И. Р. Конец определенности / Пригожин И. Р. – Ижевск: РХД, 2001. – 216 с.
9. Пригожин И. Р., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
10. Шмаков В. С. Социальные проблемы развития трансформационных процессов в контексте глобализации / Шмаков В. С. // Электронная научная библиотека «Киберленинка» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-problemy-razvitiya-transformatsionnyh-protsessov-v-kontekste-globalizatsii-rossiya-belarus-1>.
11. Шульга Н. А. Дрейф на обочину: двадцать лет общественных изменений в Украине / Шульга Н. А. – К.: Друкарня «Бизнесполіграф», 2011. – 488 с.

References

1. Branskij V. P. Teoreticheskie osnovanija social'noj sinergetiki / Branskij V. P. // Voprosy filosofii. – 2000. – №5. – S.112–129.
2. Golovaha E., Panina N. Osnovnye jetyapy i tendencii transformacii ukrainskogo obshhestva: ot «Perestrojki» do «oranzhevoj revolyucii» / E. Golovaha, N. Panina // Sociologija: teorii, metody, marketing. – 2006. – №3. – S.32–51.
3. El'chaninov M. S. Social'naja sinergetika i katastrofy Rossii v jepohu moderna / El'chaninov M. S. – M.: KomKniga, 2005. – 240 s. (Sinergetika v gumanitarnyh naukah).
4. Lebedev S. A. Filosofija nauki: Slovar' osnovnyh terminov / Lebedev S. A. – M.: Akademicheskij Proekt, 2004. – 320 s. (Serija «Gaudemus»).
5. Nikolis G., Prigozhin I. R. Samoorganizacija v neravnovesnyh sistemah: Ot dissipativnyh struktur k uporjadochennosti cherez fluktuacii / G. Nikolis, I. R. Prigozhin. – M.: Mir, 1979. – 512 s.
6. Novejšij sociologicheskij slovar' / Sost. A. A. Gricanov, V. L. Abushenko, G. M. Evel'kin, G. N. Sokolova, O. V. Tereshhenko. – Mn.: Knizhnyj dom, 2010. – 1312 s.
7. Prigozhin I. R. Filosofija nestabil'nosti / Prigozhin I. R. // Voprosy filosofii. – 1991. – №6. – S.46–52.
8. Prigozhin I. R. Konec opredelennosti / Prigozhin I. R. – Izhevsk: RHD, 2001. – 216 s.
9. Prigozhin I. R., Stengers I. Porjadok iz haosa. Novyj dialog cheloveka s prirodoj / I. R. Prigozhin, I. Stengers. – M.: Progress, 1986. – 432 s.
10. Shmakov V. S. Social'nye problemy razvitiya transformacionnyh processov v kontekste globalizacii / Shmakov V. S. // Jelektronnaja nauchnaja biblioteka «Kiberleninka» [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-problemy-razvitiya-transformatsionnyh-protsessov-v-kontekste-globalizatsii-rossiya-belarus-1>.
11. Shul'ga N. A. Drejf na obochinu: dvadcat' let obshhestvennyh izmenenij v Ukraine / Shul'ga N. A. – K.: Drukarnja «Biznespoligraf», 2011. – 488 s.

Goncharova O. O., graduate student, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), hamisek@ukr.net

The selector collapse of Ukrainian society as a system error domestic social transformations

The article deals with the problem of instability of modern Ukrainian society in a globalized socio-political reality. The author examines the issue of inconsistency of state reforms in Ukraine in terms of the theory of complex dissipative systems by I. Prigogin, in particular, through the analysis of elements of a dissipative system as it's thesaurus, detector and selector there is specified the reason why the transformation of modern Ukrainian society occur abruptly and inconsistently, without going into a state of fluctuation – the state of stability and certainty vector of further development of the system until the next period of bifurcation – the period of searching of the new options for the future – takes place. The author introduces the definition of a selector collapse as a specific system error in the self-organization of Ukrainian society, which does not allow it to overcome a series of political, economic and social upheavals, and while maintaining it a steady development of Ukrainian society would be a likely subject of a social miracle, than the result of systematic political and public activities. In the article there are used research methods such as analysis, deduction and extrapolation.

Keywords: Ukrainian society, the theory of dissipative systems, bifurcation, fluctuation, thesaurus, detector, selector, selector collapse.

Гончарова Е. А., аспирантка, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), hamisek@ukr.net

Селекторный коллапс украинского общества как системная ошибка отечественных социальных трансформаций

Рассмотрена проблема нестабильности современного украинского общества в условиях глобализированной социально-политической реальности. Автор исследует вопрос непоследовательности государственных реформ Украины с точки зрения теории сложных диссипативных систем И. Р. Пригожина, в частности, с помощью анализа таких элементов диссипативной системы, как ее тезаурус, детектор и селектор, определяет причину того, почему трансформации современного украинского общества происходят скачкообразно и непоследовательно, не переходя в состояние флуктуации – состояние стабильности и определенности дальнейшего вектора развития системы до наступления периода следующего бифуркационного поиска вариантов будущего. Автор вводит понятие селекторного коллапса как специфической системной ошибки в самоорганизации украинского общества, которая не позволяет последнему преодолеть череду политических, экономических и социальных потрясений и при сохранении которой стабильное развитие украинского общества явилось бы скорее предметом социального чуда, чем результатом планомерной политической и государственной деятельности. В статье использованы такие методы исследования, как анализ, дедукция, метод экстраполяции.

Ключевые слова: украинское общество, теория диссипативных систем, бифуркация, флуктуация, тезаурус, детектор, селектор, селекторный коллапс.

* * *

УДК 1+33+304

Діденко Л. В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії гуманітарних наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), DidenkoLarysa@gmail.com

Кондрашова–Діденко В. І., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), kondrashova.didenko@gmail.com

КУЛЬТУРО–ЧИННИК СУЧАСНОГО ТРАНСФОРМУВАННЯ КРАЇНОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ФІЛОСОФСЬКО–ЕКОНОМІЧНА ВІЗІЯ

Дослідження присвячене розгляду сучасного трансформування країнової економіки як одного з рівнів перетворювальних процесів. Метою дослідження є обґрунтування культуро–чинника трансформування сучасної економіки як системи економічних та неекономічних чинників. Реалізування даної мети потребує уточнення змісту трансформування країнової економіки; визначення сутності, структури та основи/ядра культуро–чинника трансформування економіки; характеризувати взаємозв'язку економічних і неекономічних чинників у процесі трансформування економіки країни. У дослідженні використані методи: аналізвальний, синтезувальний, історичний, логічний, герменевтичний, феноменологічний та інші. Висновки дослідження: 1) сучасне трансформування країнової економіки – це перетворювальні процеси, постійно здійснювані у її пластах, розташованих поза її основою/ядром; 2) культуро–

чинник – це система економічних, соціальних, технічних, технологічних та інших типів чинників; 3) основою/ядром культуро–чинника як системи є чесність і моральність, розум та інтелект, дух свободи і заповзятливості, почуття власної гідності людини.

Ключові слова: трансформування, економіка країни, трансформування економіки країни, культура, культуро–чинник, моральність, чесність, розум, інтелект, свобода, самоповага.

Розвиток країни потребує змін у кожній її підсистемі, оскільки життєдіяльність – «це активне перетворення майбутнього в сучасність» [1, с. 82]. Перетворення і трансформування є, з одного боку, способами розширення добробуту людини і народу країни, з іншого – відповіданням на виклики і потреби прийдешнього. А це прискорює перехід до постіндустріальної епохи/цивілізації і наближає початок розвитку нового типу країни та виробництва – глобально–інтелектуального. Перетворювальні процеси в економіці країни можуть мати різні – позитивні чи негативні – результати і наслідки. Зазвичай у країні здійснюють трансформування зокрема і перетворення загалом задля позитивного результату–наслідку – уможливлення культурного процвітання народу і кожної людини.

Для досягнення означеного результату необхідно здійснити оптимальний вибір чинників трансформування економіки і визначити найпріоритетніші: економічні чи неекономічні; природні; нематеріальні тощо. Більшість зарубіжних країн у трансформуванні своїх економік нині надають перевагу неекономічним чинникам. Їх дослідження глибоко вкорінене: вітчизняні та зарубіжні вчені з другої половини XIX сторіччя (І. Бабст, М. Зібер, С. Булгаков, Ж. Кондорсе, І. Янжул) і дотепер (Л. Діденко, Г. Колодко, В. Кондрашова–Діденко, Д. МакКлоскі, Д. Норт, Д. Тросбі, П. Штомпка, Е. Шумахер та інші) активізують розгляд значущості та ролі неекономічних чинників для розвитку і вдосконалення країни загалом та економіки зокрема. Вони аргументують, що найзначущішим чинником розвитку економіки постає моральнісний, укорінений у самій людині. Деякі теоретики та практики переконані, що поряд з моральнісним необхідно акцентуватися ще й на інтелектуальному. Щоправда, кожен дослідник має своє розуміння та обґрунтування сутності і структури означених чинників. Наразі йдеться про таких вчених, як: І. Бабст (друга половина XIX ст.) [2; 3]; І. Янжул (початок XX ст.) [4]; Д. МакКлоскі [5]; Д. Норт [6] (кінець XX – початок XXI ст.ст.) та інших.

Це в свою чергу призводить не до виникнення проблеми доцільності використання неекономічного або економічного, а іншої проблеми – їх поєднання в один єдиний системний чинник, який постає комплексним утворенням із переплетенням економічних та неекономічних складових. Дана проблема постає головною у нашій статті. Власне вона й актуалізує тему презентованої статті.

Аналізування останніх досліджень і публікацій уможливило такі наші висновки: по–перше, в XXI ст. науково–теоретичні і теоретико–практичні дослідження трансформування країнової економіки активізуються та актуалізуються – за 15 років теперішнього сторіччя їх стало значно більше, ніж за останню чверть минулого; по–друге, вони мають переважно економічне спрямування; і, по–третє, вони є аспектними, оскільки присвячені виявленню економічного змісту, характеризуванию економічних особливостей та чинників перетворювальних процесів або визначенню шляхів здійснювання трансформування